

ПОВОЄННІ ПЕРЕСЕЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ НА ПРИКЛАДІ ЗАКЕРЗОНСЬКОГО СЕЛА ВЕРБИЦЯ

Галина Стечак,

*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри українознавства
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького,*

Оксана Заторська,

*студентка Львівського національного медичного
університету імені Данила Галицького (м. Краків, Польща)*

Висвітлено трагізм воєнних та повоєнних масових депортацій. Досліджено та проаналізовано процеси примусових депортацій через призму українського населення закерзонського села Вербиця.

Ключові слова: депортація, українське населення, примусові виселення, операція «Вісла», трагізм.

Deals with the tragedy of war and post-war mass deportations. The processes of forced deportations through the prism of the Ukrainian population of the Zakerzon village of Verbytsia have been studied and analyzed.

Keywords: deportation, Ukrainian population, forced evictions, Operation «Visla», tragedy.

*І мертвим і живим, і не народженим –
усім жертвам операції «Вісла»*

присвячено

Організовані масові переселення стали одним з фінальних акордів Другої світової війни й важливою складовою встановлення повоєнного ладу в Європі. Особливо це стосувалося регіонів, у які нова політична карта Європи вносила державні та системні зміни. Хоча застосований не вперше інструмент депортацій як масштабної соціальної інженерії, колективної відплати та радикального вирішення міжетнічної напруги набрав безпрецедентних розмірів.

Неможливо говорити про сучасні кордони у Центральній та Східній Європі, і в тому числі в Україні, без дослідження процесів примусового переміщення. Нові кордони та зміна системи повоєнної Польщі, її втрачених та набутих земель означала примусове переселення багатьох сотень тисяч людей, в тому числі українців та переосмислення того, якими є обриси нової батьківщини, розташування дому та розуміння себе та родини і прив'язаності до місця.

Справа в тому, що нові кордони також означали «нові батьківщини». Офіційний термін «репатріація», який використали у документах та пропаганді приховував втрату дому, розірвання зв'язків і травму²⁰. Насправді, організовані масові переселення 40-х років ХХ ст. були депортаціями — примусовим переселенням, вигнанням чи вислакою з постійного місця проживання або з держави окремих осіб чи народів. Застосовувалися як засіб карного чи адміністративного покарання.

Транскордонні примусові переселення охопили усі нові прикордоння Радянської України, включно з комуністичною Угорщиною та Чехословаччиною. Для сотень тисяч українських не було також майбутнього у новій комуністичній Польщі, хоч вони на цій землі не були пришельцями. Як пояснює один з

²⁰ Репатріація — повернення на Батьківщину, з поновленням їх громадянських прав, військовополонених та цивільних осіб, які під час війни опинилися за межами своєї країни та перебували тривалий час поза Батьківщиною. Особливого політичного змісту набув термін «репатріація» стосовно повернення політичних емігрантів до країни їх походження.

провідних істориків у Польщі, який займається проблематикою депортації Євген Місило: «Взорований на лінії Керзона східний кордон відокремлював від Польщі українські землі, приєднані до неї перед шести соліттями, будучими в історичні свідомості поляків інтегральною частиною її території. Одночасно відокремлював від України її найбільш західну етнічну територію. Українці на цій землі не були чужими, пришельцями. Підляшшя, Холмщина, Грубешівщина, Надсяння, Бойківщина і Лемківщина були Західними Кресами українських етнічних земель, які часто називали «Закерзонням». Додаймо - західними Кресами українських етнічних земель з усіма рисами історичного, культурного, мовного і релігійного пограниччя – натуральним взаємним прониканням культур при одночасним сильним стремлінням до збереження власної національної тотожності» [10].

Це корінне українське населення території Закерзоння, жителі південного Підляшшя, Холмщини, Грубешівщини, Надсяння, Бойківщини і Лемківщини було масово переселено, тобто – депортовано, насамперед в роках 1944-46 до Радянської України [11], натомість у 1947 р., в рамках операції «Вісла», на так звані на «повернуті землі» (понімецьку територію північної та західної Польщі, яка після Другої світової війни опинилася в межах нової комуністичної держави).

Досліджуючи сьогодні трагізм оцих воєнних та повоєнних масових депортацій важливо все-таки бачити оці процеси через призму конкретного регіону, села, родини, тому спробуємо показати це на прикладі українського населення закерзонського села Вербиця, звідки бере початок і рід моєї сім'ї. Зауважимо, що з Вербиці походить засновник варшавської університетської україністики і взагалі українознавчих студій у Польщі – проф. Степан Козак (1936 р.н.). Село Вербиця сьогодні розташоване при державному кордоні східної Польщі з Україною, на землях польсько-українського історичного та культурного пограниччя. Вербиця належить до дуже давніх місцевостей, які входили в склад території Червенських городів [8]. До Другої світової війни живими були розповіді, що передавалися з діда до внука, в яких згадувалося праоселю Вербиці - Городище: «За переказами, Вербиця почалася, отже, від Городища, яке було пастушою оселею. Не виключено, – пише М. Коць, – що її мешканці бачили, як переїздив київський князь Володимир з Червення над Бугом до Перемишля. Можливо, що городищани міняли чи дарували його військам коней. Оселяни в Городищі були пришельцями, тож тоді щойно дізналися, що земля, на якій осіли, належить племені дулібів, а адміністративно входить до складу Червоної Русі» [7, с. 52].

Село Вербиця, його історія та культурна спадщина неодноразово ставали претекстом до обговорень в рамках ширших студій та темою окремих досліджень [10]. У старовинних документах згадують Вербицю у 1388 р., коли белзький князь Земовіт IV подарував село варшавському хорунжому Павлові з Радзанова, засновникові роду Радзинських-Нищицьких. У руках цієї родини володіння залишалося до кінця XVI ст. У XVII ст. село належало родині Папарів, яка походила з Греції [8]. З кінця XVIII ст. до 80-х рр. XIX ст. Вербиця була у володінні родини Літинських. Останніми власниками маєтку були Ромери [6]. Вербиця була доволі великою місцевістю. До села належали два присілки: Вілька і Борки, натомість сама Вербиця ділилася на окремі частини, які мали свої назви: Кутень, Криниця, Смалюхів, Забаюра, Чвораки, Воля, Вигін, Стара Ріка, Стависька і Підліс. Перед 1939 р. Вербиця нараховувала понад 600 господарств. Володимир Кубійович подає загальне число жителів 2110, серед них – 2030 українців, 45 поляків, 10 латинників і 25 євреїв [10].

Мало хто сьогодні знає, що призабута тепер місцевість, у якій закінчується бита дорога у першій половині XX ст., переживала особливий розвиток своєї культури та української модерної свідомості. У тому контексті згадаймо, що

товариство «Просвіта» засновано тут ще 1884 р., у 30-х рр. ХХ ст. збирало вже п'ятдесятилітнє жниво своєї праці; тут діяла добре зорганізована читальня й багата бібліотека, де можна було отримати не тільки актуальну українську літературу, але також різні журнали чи газети, такі, як «Наш прапор», «Новий час», «Сільський господар», «Сокільські вісті», «Жіноча доля», «Відродження», «Місіонер»; дітьми піклувалося товариство «Рідна Школа»; у Вербиці існував добре зорганізований хор, гурток танцю та аматорський театр; у селі діяли товариства «Луг», «Січ», «Сокил» («Доріст» і «Посестри»), організація «Сільський господар» та Союз Українок; при вербицькій парафії працювали Молитовне Товариство та Товариство Тверезості.

Представлений тут демографічний нарис Вербиці – типового закерзонського села, цілковито міняє Друга світова війна з її наслідками - депортаціями. Вона виганяє останніх польських поміщиків Ромерів, спричинюється до загибелі горсточки єврейських жителів Вербиці та репресії і депортації вербицьких українців, які становили понад 90 % населення місцевості. Українці, яких не вбило жахіття війни, яких не заслали у Сибір, 1946 р. примусово депортовані до Радянської України (3/4 українського населення села), а опісля, у 1947 р. в рамках акції «Вісла» на північні та західні землі Польщі.

Підписання в липні між Польським комітетом національного визволення та СРСР договору про порозуміння та облаштування кордонів означало, що Вербиця, як і навколишні населені пункти регіону відійшла до Польщі. В рамках будування мононаціональних держав та з метою усунення майбутніх конфліктів було вирішено здійснити репатріацію: українське населення мало переїхати до УРСР, а до Польщі польське населення. Теоретично це мав бути мирний обмін населенням на основі добровільності. Проте на практиці цей процес набрав характер примусових виселень – депортації. На конференції, присвяченій проблемі виселень, 24 липня 1945 року українській делегації дали зрозуміти, виселення будуть неминучі, а отже добровільність ставала умовною [13]. З Вербиці в цей час виселено 181 родину, з присілку Вільки – 58 родин. Ті, хто відмовився від депортації змушені були переховуватись на «Горбатій Україні» - в сусідніх селах, лісах подалі від кордону[3]. Учасників збройного підпілля на тренуваннях біля Угнева в 1946 р. описували села Вербицю, Піддубці, Махнів, як «зовсім опустілі» [2].

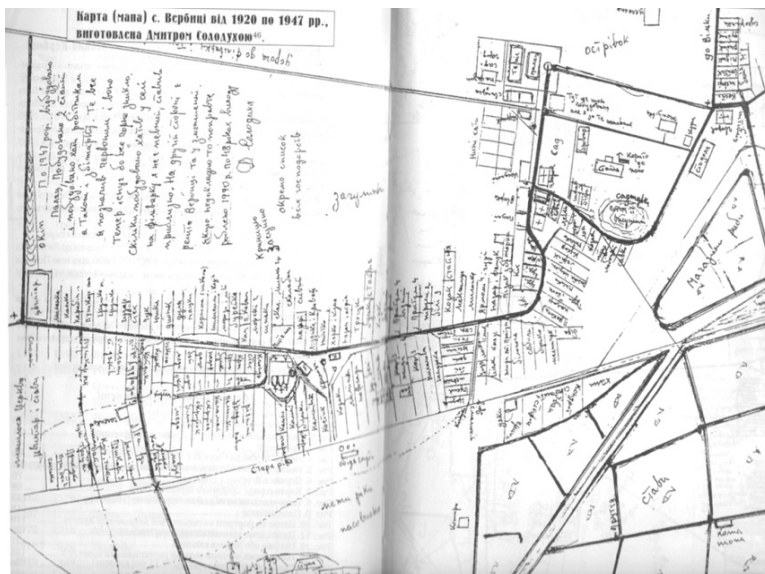
Же в лютому 1947 р. заступник Генерального штабу Польщі генерал Стефан Моссор запропонував план виселення українського населення на «повернуті землі». Приводом було вбивство заступника міністра оборони Польщі генерал-полковника Кароля Сверчевського сотнями УПА. Згідно даних Генерального Штабу в ході акції «Вісла» з трьох воєводств було виселено 140575 українців та членів змішаних родин, крім того ліквідовано 1837 членів УПА, і ще 2444 арештовано[13,с.383]. Вербиця, на час після виселень до УРСР, тобто на початок 1947 року стала одним із центрів повстанського руху. В лісах неподалік розміщувалась сотня «Шума» Івана Шиманського куреня «Месники» [3, с.65] Таким чином, влітку того ж року Вербиця стає одним із епіцентрів протистояння. Аналізуючи завершальний етап депортації, можна зробити висновок, що він був найжорстокішим та найтрагічнішим для села: «З 5 по 7 червня 1947 р. Вербицю оточують польські війська 5 полку 3 Дивізії Піхоти, внаслідок сутички з якими село було підпалене та знищене. Очевидці наводять факти знущань військових над жителями. Військовим доручили також евакуювати населення в рамках акції «Вісла», що власне і було зроблено 6 та 7 червня. Залишки населення, силоміць, вивезли в північні райони Польщі» [3, с. 65].

Очевидці підкреслюють у своїх спогадах бруталність польських військових під час операції у Вербиці. Ярослав Стех, якому на той час було 15 років, описував катування групи із 40 чоловік – їх били прутами та змушували

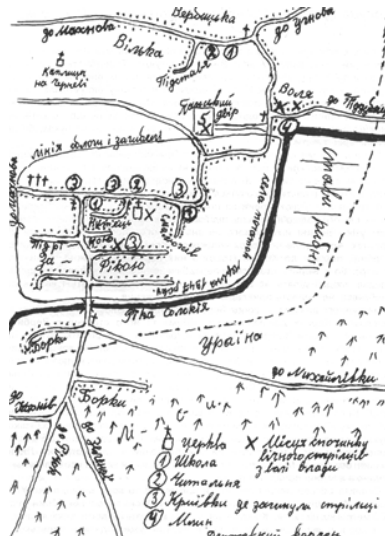
копати власні могили. Військові шантажували полонених, погрожуючи їм смертю, якщо вони не покажуть криївки» [3, с.65]. В цей день від повоїв, куль та від пожежі в криївках загинуло багато жителів села. Серед них: Левко Тимчина (вбитий на спаленому фільварку), Михайло Ярмола «Яр» (1913 р.н.), та Григорій Зрада (обидва застрелились в бункері) [14]. Вербичан, під наглядом війська, разом з парафіяльним священиком Юліаном Криницьким змусили розбирати дві могили в центрі села – в честь Т. Шевченка та проголошення Акту Відновлення Української Держави в червні 1941 року [12]. 7 червня військові приступили до виселення людей з Вербиці: давши команди збирати необхідні речі, людей відвозили до колишнього панського млина, де сортуючи (частину підозрілих відправляли на допити), 8 червня людей вивезли спочатку до Белзу, а потім на північні землі Польщі. Слід згадати, що аж 97 вербичан потрапило до Центрального табору праці у Явожні [1] - філії колишнього нацистського констобору в Освенцеми. Як згадує Мирослав Омелян: «Пам'ятаю, як авто це затрималося в Белзці, там стояло багато цивільних поляків. З авто вийшов якийсь військовий і почав кричати до зібраних там людей: «Patrzcie, wieziemy bandytów». Тоді ті люди почали кидати в нас камінням та кричати «bij banderowców i morderców». По якомусь часі транспорт відїхав до Любачова де кілька днів вели допити, били нас немилосердно, щоб до чогось признатися. Опісля разом з іншими загнали нас до транспорту й гайда до концтабору в Явожні» [12].

Упродовж останніх майже 70 років, які минули від бурхливих воєнних і повоєнних подій, культурний краєвид села не лише кардинально змінився, а й занепав. Точно визначені та різко відмежовані раніше сфери сакрум і профанум втратили свої охоронні бар'єри. Територія цвинтаря та церквище (де стояла церква св. Михаїла) разом з прицерковною площею, де до початку XIX ст. хоронили людей у Вербиці, та гробова каплиця, присвячена пам'яті Яна і Розалії з Папарів-Літинських, опинилися зараз маленькими острівцями на карті модерного рільничого господарства «MONTAGRO», яке було створено на місці колишнього державного (ППР). Колишня Вербиця та її неповторна топографія залишається виключно в пам'яті свідків – жителів довоєнного села.

Топографія колишньої Вербиця відтворена у 1990 р. в пам'яті Дмитра Солодухи [7].

Топографія колишньої Вербиця відтворена в пам'яті Григорія Притули (1916-2002) [12].

Починаючи ще від 60-70-х років, а вже регулярно від 1989 року вербичани, депортовані на т. зв. «понімецькі землі», щороку в річницю виселення повертаються до рідного села: «Наші сивенькі провідники на теперішню топографію села наносять свою коректуру. Орієнтуючись на церкву, цвинтар і панський двір – показують старі дороги, місця, де хто мешкав. Пізніше йдемо всі до церкви. І хоч лишився тільки фундамент найбільшої колись дерев'яної святині на Закерзонні, ніхто не каже ходімо на місце, де була церква, але саме – до церкви. І це не викликає жодного здивування. Не розповідаємо про неї в минулому часі, бо вона й досі для нас існує. А мова лише виражає стан свідомості: те, що найбільше любиш, не буде тобі забрано, те, що найбільше любиш, це твоя справжня спадщина» [4].

У 2007 році у Польщі було створено товариство «Вербицька земля», якому вдається повністю реставрувати старовинний греко-католицький цвинтар, найбільшу пам'ятку бруснівського каменярства у Польщі та депозитарій культурної спадщини села на польсько-українському пограниччі [5].

Література

1. Akcja «Wisła». Dokumenty i materiały 1947, wstęp, wybór i opracowanie Eugeniusz Misilo, Archiwum Ukraińskie, s. 1027.
2. Василевський-Путков У лісах Любачівщини. Початки УПА на Любачівщині, [у:]Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини та Любачівщини, ред. П. Потічний, В. В'ятрович, Торонто-Львів, 2003, с.281-282.
3. Гаєвой М. Село Вербиця в часи Другої світової війни та перші повоєнні роки, ВНЗ «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ» Гуманітарний факультет Кафедра нової і новітньої історії України Науковий керівник: кандидат іст. наук, доцент Склокін Володимир, Львів, 2019.
4. Кіх- Заторська Данута. КОЛИ забуду тебе, Єрусалиме.... <http://www.nasze-slowo.pl/коли-збуду-тебе-єрусалиме/>
5. Кіх-Маслей О. Ім'я успошного, Львів 2014; О. Kich-Maslej, Próba odczytania cmentarza grekokatolickiego w Wierzbicy, Kraków, 2016.
6. Cz. Knych, D. Knych, A. Knych, Romerowie w Małopolsce i na Podkarpaciu. Zapomniany ród niezwykłych ludzi, Czarna, 2016.
7. Коць М. Вербиця в історії та переказах (X ст. -1939 р.) упорядник Лідія Коць-Григорчук, ред. Лідія Коць-Григорчук (відповідальний), Оксана Гринецька, Львів, 2000
8. Літопис руський. Роки 973 — 987 [litopys.org.ua].

9. Матвійчина Р. Вербиця – знаки пам'яті. Бібліографія, // „Український альманах» 2008, с. 97–119.

10. Misilo E. Księga wysiedlonych (переклад з польської мови - Оксана Заторська), <https://emisilo.pl/2018/10/księga-wysiedlonych-1947/> (остання актуалізація: 15.05.2020).

11. Pisuliński . J. Przesiedlenie ludności ukraińskiej z Polski do USRR w latach 1944-1947, Rzeszów, 2009.

12. 1947. Пропам'ятна книга. Зібрав і до друку зладив Богдан Гук, Варшава 1997, с. 67.

13. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі. Тернопіль 1997, с.100-101.

14. Ярмола Де моя батьківщина – або моє розуміння акції «Вісла», «Наше слово» Варшава 2012, 16 вересня.

УДК 61:57:17]:94(477):341.418

ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В КОНТЕКСТІ ПОРУШЕННЯ ЗАСАД БІОЕТИКИ

Галина Терешкевич (с. Діогена),

кандидат наук з державного управління, доцент кафедри філософії та економіки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

Ольга Джура,

кандидат медичних наук, доцент кафедри гістології, цитології та ембріології Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

У статті розглядається механізм штучного голодомору, що створив для українців життєві умови, розраховані на їхнє фізичне знищення. Така політика більшовицького режиму – злочин проти людяності, який відповідає Конвенції ООН про запобігання злочину геноциду і покарання за нього від 9 грудня 1948 року. Трагічні події геноциду українського селянства як національно свідомого елементу суперечить всім засадам біоетики.

Ключові слова: *штучний голодомор, геноцид українського селянства, засади біоетики.*

The article considers the mechanism of the artificial famine, which created living conditions for Ukrainians, which were designed for their physical destruction. Such a policy of the Bolshevik regime is a crime against humanity, which corresponds to the UN Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of December 9, 1948. The tragic events of the genocide of the Ukrainian peasantry as a nationally conscious element contradict all the principles of bioethics.

Keywords: *artificial famine, genocide of the Ukrainian peasantry, principles of bioethics.*

Україна в 1932-1933 роках пережила страшну трагедію – штучний голодний мор, як результат зумисної політики більшовицького режиму, який мав на меті упокорення України і забрав життя мільйонів невинних людей. Це був урожайний рік, і було це в країні, яку здавен називали житницею Європи.

Голод став для українців тим, чим була різанина 1915 року для вірменів і голокост 1941-1945 рр. для євреїв.

Через 20 років після виходу книги Роберта Конквеста «Великий терор» Україна вперше на державному рівні у кінці листопада 2006 року відзначила Голодомор 1932-1933 років, а Верховна Рада України проголосувала за визнання Голодомору – геноцидом українського народу [4, с. 24]

Каральні органи держави реквізували всі хлібні запаси, а потім встановили стеження і кордон із заборонаю виїзду. Тоталітарна держава заборонила втру-